

ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ ΠΟΡΤΟ ΡΑΦΤΗ

Τὰ ἐκπληκτικὰ ἀποτελέσματα τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν θαλαμοειδῶν τάφων εἰς τὸ ἀπὸ μακροῦ χρόνου γνωστὸν Μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τῆς *Περατῆς*, δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι εἰς τὸν ὄρμον τῶν *Πρασιῶν*, τὸν σημερινὸν *Πόρτο Ράφτη*¹, ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν πρὸς τὸν θαυμασίον αὐτὸν φυσικὸν λιμένα τῆς Ἀττικῆς, τοῦ ὁποίου περιλάλητον εἶναι τὸ κάλλος.

Ὁ βαθύς, πρὸς ἀνατολὰς ἀνοιγόμενος οὗτος ὄρμος περικλείει εἰς τὸν μυχὸν αὐτοῦ τὸ ἀσφαλέστερον ἀγκυροβόλιον ὁλοκλήρου τῆς ἀνατολικῆς Ἀττικῆς τῆς Ἀττικῆς, τοῦτο δὲ καὶ ἡ θέσις ἐξηγοῦν ἐπαρκῶς τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀνέκαθεν εἶχεν ὁ λιμὴν διὰ τὴν ναυσιπλοΐαν, ἰδιαιτέρως διὰ τὴν μετὰ τῶν Κυκλάδων ἐπικοινωνίαν. Παρατηρήθη μάλιστα ὅτι ἡ σημασία αὕτη θὰ ἦτο ἀκόμη μεγαλυτέρα, καθὼς ἀνερχόμεθα τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, εἰς ἐποχὴν δηλαδὴ καθ' ἣν δὲν εἶχεν εἰσέτι συντελεσθῇ ἡ ἀττικὴ ἐνότῃς, καὶ οἱ δῆμοι, ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, εἶχον αὐτοτελῆ ὄντοτητα. Τοῦτο φαίνεται ὑποδηλῶν καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν Πρασιῶν ὡς ἀφετηρίας τῆς πρὸς τὴν Δῆλον ἱερᾶς τῶν Ἀθηναίων θεωρίας², τὴν ἀρχὴν τῆς ὁποίας ἡ παράδοσις ἀνῆγεν εἰς χρόνους παλαιότερους τοῦ Θησέως.

¹ Ἀπολύτως βεβαία εἶναι ἡ ταύτισις τοῦ ὄρμου τοῦ Πόρτο Ράφτη πρὸς τὸν τῶν Πρασιῶν καὶ ἀσφαλὴς ἐπίσης ἡ τοποθέτησις τῶν δήμων Στειριάς εἰς τὸ βόρειον αὐτοῦ μέρος καὶ Πρασιῶν εἰς τὸ νότιον, ἐνθα τὸ ὄνομα περιεσώθη εἰς τὸ τοπωνύμιον *Πρασᾶς* (δ). Ἐκ τῶν σχετικῶν τοπογραφικῶν μελετημάτων ἀξιολογώτεραι αἱ ἐργασίαι τῶν H. S o l l i n g, Athen. Mitt., IV, 1879, 351-356 καὶ A. M i l c h ö f f e r, Demenordnung des Kleisth., 18 καὶ ἐν Karten von Attika, Text III-VI, 9. Τὰ περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ λιμένος ἀπὸ τοῦ κολοσσαίου κολωβοῦ μαρμαρίνου ἀνδριάντος καθήμενης μορφῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς νησίδος Ράφτης (πιθανώτατα ταφικοῦ μνημείου τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων), εἶναι γνωστά. Δὲν θὰ ἦτο ὅμως ἴσως ἄσκοπος ἡ παραθέσις μιᾶς παραλλαγῆς τῆς σχετικῆς παραδόσεως: «Τὸ λιμάνι ὅλο τὸ λένε *Πόρτο Ράφι*, δηλαδὴ *Πρωτοράφι*, γιατί ἐδῶ ἦτανε ὁ πρῶτος ράφτης, φραγγοράφτης, πού βγῆκε στὸν κόσμο. Αὐτὸς ἦτανε πού βρῆκε τὸ δημιούργημα, πῶς νὰ ντυθῇ ὁ κόσμος! Τοῦ κάμανε λοιπὸν ἄγαλμα καὶ τὸ στήσανε ἀπάνω στὸ νησί. Εἶχε τὸ ψαλλίδι καὶ τὴν πῆχυν στὸ χέρι καὶ ἓνα ροῦχο στὸ ἄλλο. Τώρα εἶναι σπασμένο. Πάνε πολλὰ χρόνια, πού ἤρθανε οἱ Γάλλοι καὶ τὸ λιανίσανε, γιὰ νὰ τὸ πάρουν. Ὑστερὰ τοῦ βάλανε σίδερα καὶ τώρα εἶναι δεμένο. Ἔχει τὸ μισοστήθι γυρισμένο κατ' ἀπάνω, καὶ τὸ κεφάλι κοίταγε πρὸς τὴ Ραφήνα· γιατί ἡ Ραφήνα ἦτανε ἀδερφὴ τοῦ Πρωτοράφτη.»

² Π α υ σ α ν ί α ς, I, 31,2: «Ἐν δὲ Πρασιεῦσιν Ἀπόλλωνός ἐστι ναός· ἐνταῦθα

Διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ γραφικωτάτου ὁρμου κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν περίοδον, εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ὁποίας ἀνάγονται τὰ εὐρήματα τῶν θαλαμοειδῶν τάφων, πολλὰ προσδοκῶμεν ἐκ τῶν συνεχιζομένων ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας¹. Ἀλλ' ἡ προϊστορία τοῦ τόπου δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Μυκηναϊκὴν, οὔτε ἀπὸ τὴν ἀμέσως καὶ στενῶς πρὸς αὐτὴν συναπτομένην Μεσοελλαδικὴν περίοδον (2.000 - 1.600 π.Χ. περίπου). Ὀλόκληρος ἡ Ἀττικὴ κατάρχεται κατὰ τὴν τρίτην π.Χ. χιλιετηρίδα, πυκνότερον μάλιστα περὶ τὸ δεύτερον ἡμισυ αὐτῆς, τὸ ὁποῖον συμπίπτει πρὸς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς λεγομένης *Πρωτοελλαδικῆς* περιόδου. Καὶ ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσαν *Νεολιθικὴν* ἐποχὴν ἔχομεν ἐν Ἀττικῇ ἀξιολόγους συνοικισμούς, ἀλλ' ἡ ἀνασκαφικὴ αὐτῶν ἐξερεύνησις δὲν ἔχει εἰσέτι συντελεσθῇ, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ ζωὴ τῆς χώρας κατὰ τὴν ἀπωτάτην αὐτὴν φάσιν παραμένει ἀκόμη σκοτεινὴ.

Πληρέστερον γνωστὴ εἶναι ἡ Πρωτοελλαδικὴ περίοδος, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας εἰς τὴν Ἀττικὴν ἰδρύνονται πολυάριθμοι συνοικισμοὶ εἰς νέας θέσεις, κατὰ τὸ πλεῖστον παρὰ τὴν ἀκτὴν, πλησίον ὁρμων καὶ ἐπὶ χερσονήσων, ὅπου καὶ ἡ ἀναζήτησις τῆς τροφῆς ἀνὰ τὸν «ἰχθυόεντα πόντον» διηκολύνετο καὶ ἡ ἄμυνα καθίστατο εὐχερεστέρα.

Τυπικὸν δεῖγμα οἰκισμοῦ τῆς περιόδου ταύτης παρέχει ὁ συνοικισμὸς τοῦ *Ἀγίου Κοσμά*, πρὸ τοῦ ἀεροδρομίου τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Αἱ συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Μυλωνᾶ εἰς τὸν συνοικισμὸν αὐτὸν καὶ τὸ παρ' αὐτὸν ἀνακαλυφθὲν σύγχρονον νεκροταφεῖον, ἀπετέλεσαν σταθμὸν εἰς τὴν ἐρευναν τῆς ἀττικῆς προϊστορίας, τῆς ὁποίας ἐφώτισαν σημαντικώτατον τμήμα².

Παρόμοιοι μικροὶ συνοικισμοὶ ἀνεκαλύφθησαν πολλοὶ κατὰ μῆκος τῶν ἀττικῶν παραλίων, εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν καὶ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν, ἀλλὰ μόνον εἰς, ὃ τῆς *Ραφῆρας*³, ἔχει ἀνασκαφῇ. Θ' ἀπαιτηθῇ ἀκόμη μακρὰ καὶ ἐπίπονος ἐρευνητικὴ ἐργασία διὰ νὰ γνωσθῇ πλήρως καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀρχαιοτέρας φάσεως τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ.

τὰς Ὑπερβορέων ἀπαρχὰς ἰέναι λέγεται· παραδιδόμιν δὲ αὐτὰς Ὑπερβορέους μὲν Ἀριμασποῖς, Ἀριμασποὺς δ' Ἰσοηδόσι, παρὰ δὲ τούτων Σκύθας ἐς Σινώπην κομίζειν, Ἀθηναίους δὲ εἶναι τοὺς ἐς Ἀῆλον ἄγοντας· τὰς δὲ ἀπαρχὰς κεκρύφθαι μὲν ἐν καλᾷ πυρῶν, γινώσκεισθαι δὲ ὕπ' οὐδένων. ἔστι δὲ μνῆμα ἐπὶ Περσῶν Ἐρυσίχθονος, ὃς ἐκομίζετο ὀπίσω μετὰ τὴν θεωρίαν ἐκ Ἀῆλου, γενομένης οἱ κατὰ τὸν πλοῦν τῆς τελευταίας.»

¹ Περιληπτικὴ ἑκθεσις τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνασκαφῆς δημοσιεύεται ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Σ. Ἰακωβίδη εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1953.

² Γ. Ε. Μ υ λ ω ν ᾶ, Πρακτ. Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, 1930, 319 ἑξ., ΑἴΑ, 38 (1934), 258 ἑξ.

³ Πβλ. Πρακτικὰ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ., 1952, 77 ἑξ.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὄρμου τοῦ Πόρτο Ράφτη, μεταξὺ Μαρκοπούλου καὶ Βραυρώνος, ἀνεκαλύφθησαν σημαντικὰ Πρωτοελλαδικὰ λείψανα, περὶ τῶν ὁποίων ἀνεκοινώθησαν περιληπτικῶς τινά. Εἰς τὴν ὑπαρξίν *Πρωτοελλαδικοῦ* συνοικισμοῦ ἐντὸς τοῦ ὄρμου τῶν Πρασιῶν ἀναφέρεται τὸ παρὲν σημεῖωμα, τὸ ὁποῖον προσφέρεται πρὸς τὸν σεβαστὸν πανεπιστημιακὸν διδάσκαλον, τὸν καθηγητὴν κ. Φαίδωνα Κουκουλέν, λάτρην τῶν φυσικῶν καλῶν τοῦ Πόρτο Ράφτη!

Ὁ εὐρὺς ὄρμος τοῦ Πόρτο Ράφτη (πβλ. τὸν χάρτην) ὁρίζεται πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ βουνοῦ τῆς Περατῆς (ὑψ. 317 μ.), πρὸς νότον δὲ ὑπὸ τῆς χερσονήσου *Κουρούνι* (τό), ταυτισθείσης, ὀρθῶς, πρὸς τὴν μαρτυρουμένην ἀρχαίαν *Κορώνειαν* (ἢ *Κορώνην*), τὴν ἀκρόπολιν τῶν Πρασιέων¹, καίτοι γεωγραφικῶς ὥς ὄριον τοῦ ὄρμου πρὸς νότον δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ ἀποτόμως πρὸς τὴν θάλασσαν καταπίπτουσαι πλαγιαὶ τοῦ βουνοῦ *Μαυρηγόρα* (ὑψ. 403 μ.) καὶ τὸ ἀκρωτήριον *Τσουργέλι*.

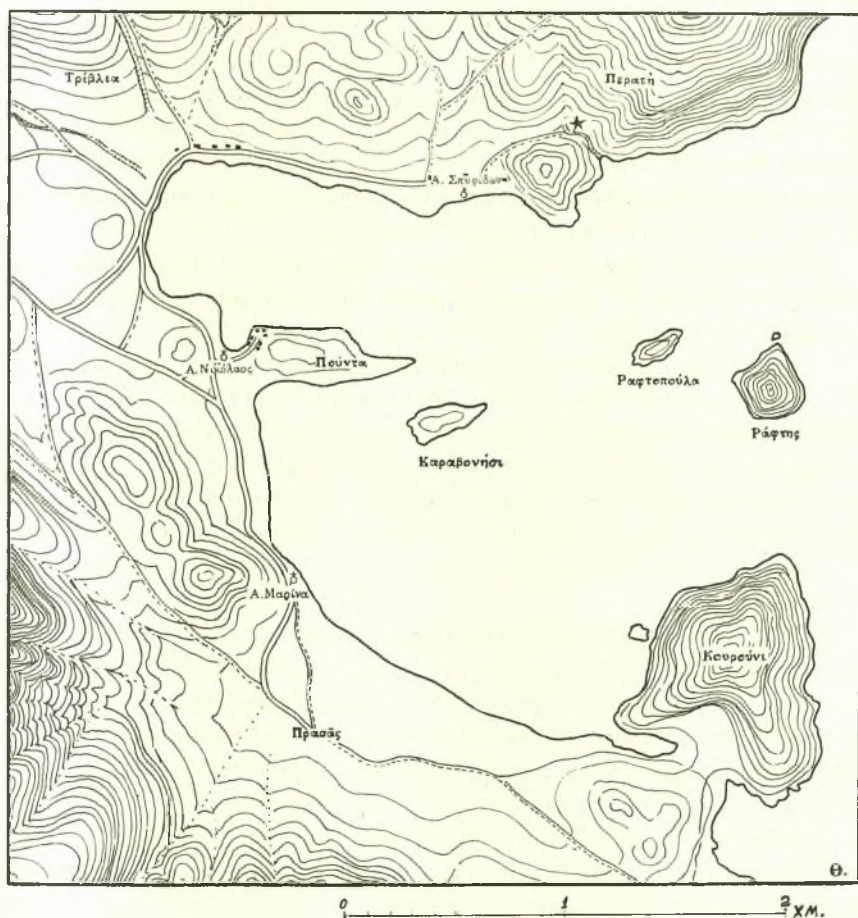
Χαμηλὴ χερσονησοειδὴς προβολή, ἐπιμήκως χωροῦσα ἐντὸς τῆς θαλάσσης καὶ φέρουσα τὸ ὄνομα *Πούντα*, χωρίζει τὸν ὄρμον εἰς δύο ἄνισα τμήματα, τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον. Τὸν χωρισμὸν ἐπιτείνουν τρεῖς νησίδες, ἀναδυόμεναι πρὸς ἀνατολὰς τῆς χερσονήσου, τὸ *Καραβονήσι*, ἡ *Ραφτοπούλα* καὶ ὁ *Ράφτης*. Ἐπὶ τῆς βραχέως Πούντας εἶναι ἐκτισμένοι αἱ οἰκίαι τῶν ἀλιέων τοῦ συγχρόνου συνοικισμοῦ Πόρτο Ράφτη, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγ. Νικολάου, ἐποπτεύοντος τὸν κατὰ τὸν αὐχένα τῆς χερσονήσου σχηματιζόμενον μικρὸν λιμένα.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καταλήγει καὶ σήμερον ἡ ἀπὸ τῶν Μεσογείων ὁδός, συμπίπτουσα πρὸς τὴν *Στειρίαν ὁδὸν* τῶν ἀρχαίων², ἐν γένει δὲ εἰς τὸ βόρειον τοῦτο τμήμα συγκεντροῦται σήμερον ἡ κίνησις καὶ ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων τοῦ ὄρμου. Πολλὰ καὶ χαρακτηριστικὰ ἀρχαῖα λείψανα κατὰ τὴν θέσιν *Τρίβλια* καὶ εἰς ἄλλα σημεία τῆς παραλίας, καθιστοῦν ἀσφαλῆ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀρχαίου δήμου τῆς *Στειριᾶς* εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ ὄρμου. Ἐπὶ τῆς Πούντας σφύζεται τεῖχος μεσαιωνικόν, ἀποκόπτον τὸ ἀνατολικόν

¹ Στέφ. Βυζάντιος, ἐν λ.: «*Κορώνεια*· ἔστι καὶ χερρόνησος πρὸς τὴν Ἀττικὴν». Ὁ Bürsian (Geographie von Griechenland, I, 351) ἐταύτισε τὴν Κορώνειαν πρὸς τὸ Κουρούνι. Ὑπὲρ τῆς ταύτισεως ταύτης, δι' ἣν ὁ Lolling (ἐ.ἀ., 354, ὑποσ. 1) παρατηρεῖ ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἂν δὲν διεσφύζετο τὸ ὄνομα, πρόσθετον ἐπιχείρημα εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ τοπωνυμίου: Τὸ σχῆμα δηλ. τῆς χερσονήσου, ὁρωμένης ἐκ τοῦ βορείου μυχοῦ τοῦ ὄρμου ἢ ἐκ τῆς Πούντας, ὁμοιάζει πολὺ πρὸς κεφαλὴν πτηνοῦ, *κορώνης* (= κουρούνας).

² Πβλ. τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Πλάτωνος (*Ἰππαρχος*, 229a) περὶ Ἑρμαῖκῆς στήλης τοῦ Πεισιστρατείδου Ἰπάρχου, μετ' ἐπιγράμματος, ἱσταμένης κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην.

ἥμισυ τῆς χερσονήσου, ὥς καὶ ἄφθονα σύγχρονα οἰκοδομικὰ λείψανα. Ἄλλὰ καὶ παλαιότερα εἰρημνία ἐγένοντο γνωστά, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἐπιτύμβιος μαρμαρίνη στήλη Στειριέως τινὸς¹ καὶ τάφος Ρωμαϊκῶν, πιθανῶς, χρόνων.

Ἐπίχωσις ἀξία λόγου ἐπὶ τῆς βραχέως χερσονήσου σχεδὸν δὲν ὑπάρχει, κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τοῦ τελευταίου πολέμου κατεστράφη αὕτη πολλὰ, ὅτε ἀνωρύχθησαν τάφροι καὶ θρύγματα δι' ὀχυρωτικοὺς σκοποὺς καὶ ἐκτίσθησαν πυροβολεῖα.

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀνευρίσκονται ἄφθονοι ὀψιανοί, ὅπως εἰς πλεῖστα

¹ Milchhöfer, Antikenbericht κλπ., Ath. Mitt., 279-280, No 166.

ἄλλα σημεῖα τοῦ ὄρου, ἀπὸ τοῦ Ἀγ. Σπυρίδωνος μέχρι τῆς Κορώνης. Πλὴν τῶν τεμαχίων λεπίδων, δύο πυρῆνες ὀψιανοῦ καὶ τινα μεγάλα καὶ ἀκατέργαστα τεμάχια τοῦ λίθου μαρτυροῦσι περὶ τῆς κατὰ χώραν ἐπεξεργασίας αὐτοῦ.

Σημαντικώτερα εἶναι τὰ κεραμεϊκὰ λείψανα, τεμάχια δηλ. ἀγγείων ἀπαντώμενα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Εἶναι ἐνδεικτικὸν ὅτι ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ὄστρακα ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα τῆς Πρωτοελλαδικῆς περιόδου. Σπανιώτερα εἶναι καὶ ἐνταῦθα τὰ λεπτά, καλῆς ποιότητος ἀγγεῖα, μετὰ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται ὄστρακα, ἀνήκοντα εἰς τὰ τυπικὰ πρωτοελλαδικὰ σχήματα, τὴν βαθεῖαν φιάλην μετὰ ραμφοσχήμου προχοῆς (saucelboat) καὶ τὴν μικρὰν φιάλην μετὰ χειλῶν καμπτομένων πρὸς τὰ ἔσω.

Ἀφθονώτερα κατὰ πολὺ εἶναι τὰ ὄστρακα ἀγγείων ἀμελεστέρας κατασκευῆς, τῶν ὁποίων ὁ πηλὸς περιέχει ἄμμον καὶ τεμάχια λιθαρίων, ἐνῶ τὰ τοιχώματα εἶναι παχύτερα.

Βαθεῖαι, μεγάλαι φιάλαι μετὰ πεπλατυσμένου χείλους, ὕδριαι καὶ ἀμφορεῖς μετὰ ταινιοειδῶν λαβῶν, πίθοι καὶ πιθοειδῆ ἀγγεῖα, εἶναι τὰ ἀναγνωρισθέντα σχήματα. Γενικῶς τὰ σχήματα φαίνονται λίαν ἐξειλιγμένα, ὥς ταῦτα διεμορφώθησαν κατὰ τὴν προκεχωρημένην καὶ ὥριμον φάσιν τῆς Πρωτοελλαδικῆς περιόδου, ὅμοια πρὸς τὰ ἀπαντῶντα εἰς τοὺς συγχρόνους συνοικισμοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Ἀττικῆς (Βραυρῶνος, Πύργου, Ἀσκηταριοῦ, Ραφήνας κλπ.).

Ἐνδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως πρωιμωτέρας φάσεως ἐλλείπουν μέχρι τῆς στιγμῆς.

Καίτοι πολλαχοῦ παρατήρησα λείψανα τοίχων ἐκτισμένων ἄνευ συνδετικῆς τινος ὕλης, διὰ λίθων κειμένων ἀπλῶς ἐν πηλῷ, δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω τὴν ὑπαρξιν οἰκοδομικῶν λειψάνων, ἀναγομένων εἰς τὴν Πρωτοελλαδικὴν περίοδον. Μόνον κατόπιν δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ τοῦτο, καίτοι ἡ διαταραχὴ τῆς ἐπιχώσεως εἶναι γενικὴ καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰ περιθώρια ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης λίαν περιορισμένα.

Ὅπωςδὴποτε, εἶναι βέβαιον ὅτι ἐπὶ τῆς Πούντας εἶχεν ἰδρυθῇ Πρωτοελλαδικὸς συνοικισμὸς, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ φύλου τοῦ ἰδρύσαντος τοὺς συνοικισμοὺς τοῦ Ἁγίου Κοσμά καὶ τῆς Ραφήνας.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς Πούντας αἱ οἰκίαι ἦσαν πυκνῶς ἐκτισμέναι, χωριζόμεναι διὰ στενῶν δρομίσκων ἀπ' ἀλλήλων. Τὰ οἰκήματα ἡσφαλίζοντο πιθανῶς διὰ τείχους ἀπὸ τὴν πλευρὰν τῆς ξηρᾶς, ὥς εἰς τὸν σύγχρονον συνοικισμὸν τῆς Ραφήνας. Ἡ ἐκλογὴ τῆς θέσεως διὰ τὴν ἰδρυσιν ἀλιευτικοῦ καὶ ναυτικοῦ σταθμοῦ φαίνεται προσφορωτάτη καὶ σύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς προτιμήσεις τοῦ ναυτικοῦ λαοῦ, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ φορεὺς ἐνὸς πρᾶγματι λαμπροῦ, καίτοι τόσον πρωίμου, πολιτισμοῦ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ